

MÜSLÜMAN DÜNYADA DİNİ RADİKALİZMİN YENİ BİR EVRESİ OLARAK DAİŞ DÜŞÜNCEİ

ISIS' THOUGHT AS A NEW PHASE OF RELIGIOUS RADICALISM IN THE MUSLIM WORLD

Nurullah ÇAKMAKTAŞ*

Öz

Müslüman dünyada dini radikal düşünce, ortaya çıktığı 1960'lardan 2000'li yılların başına kadar geçen süreçte kendi içinde birtakım tartışmalar, ayrışmalar ve bölünmeler yaşamış olsa da bir ana akım düşünce sistemi inşa etmeyi başarabilmiştir. Doksanlı yıllar boyunca el-Kaide tarafından temsil edilen bu ana akım dini radikal düşünceden 2000'li yılların başından itibaren keskin bir kopuş ve sapma yaşanmıştır. Öyle ki bu sapma kanaatimizce sadece örgütsel bir bölünmeyi değil, aynı zamanda güçlü bir doktrinel farklılaşmayı da ifade etmiştir. Bu makale, 2003'te Irak'ın işgal edilmesini takip eden süreçte dini radikal düşüncenin, büyük oranda el-Kaide'nin temsil ettiği ana akım dini radikalizmden bir sapma yaşayarak fikrinsel boyutta da yeni bir evreye geçtiği savı üzerine inşa edilmiştir. Bu makalede, DAİŞ'e özgü olduğunu iddia ettiğimiz birtakım düşünceler ve yine DAİŞ'in karakteristiğini yansıttığını ileri sürdüğümüz birtakım eylemler örneklem olarak sunulurken DAİŞ'in kendisinden önceki dini radikal düşünce ve gruplardan nasıl farklılaştığını göstermek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Dini radikalizm, DAİŞ düşüncesi, İdeoloji

Abstract

Religious radical thought in the Muslim world has managed to construct a mainstream system of thought from the 1960s to the early 2000s, although it has experienced a number of debates, divisions and splits within

* Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, nurullah.cakmaktas@marmara.edu.tr, ORCID 0000-0001-5493-419X

How to cite this article/Atıf için: Çakmaktaş, N. (2024). Müslüman dünyada dini radikalizmin yeni bir evresi olarak daiş düşüncesi. *Öneri Dergisi*, 19(62), 39-60. DOI: 10.14783/maruoneri.1466923

Makale Gönderim Tarihi: 08.04.2024

Yayına Kabul Tarihi: 03.05.2024

Bu eser Creative Commons Atıf-Gayri Ticari
4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

itself. From the early 2000s onwards, there has been a sharp break and deviation from this mainstream religious radical thought represented by al-Qaeda throughout the nineties. Indeed, in my view, this deviation not only represented an organizational division but also a strong doctrinal differentiation. This article is built on the argument that in the period following the invasion of Iraq in 2003, religious radical thought has moved into a new intellectual phase as a deviation from the mainstream religious radicalism largely represented by al-Qaeda. This article aims to demonstrate how ISIS differentiated itself from preceding religious radical thought and groups by providing examples of certain ideas claimed to be unique to ISIS and actions asserted to reflect its characteristics.

Keywords: Middle East, Religious radicalism, ISIS' thought, Ideology

1. Giriş

Teşekkül etmeye başladığı 1960 yıllardan Irak'ın işgal edildiği 2003 yılına kadar Müslüman dünyada dini radikal düşünce, her ne kadar kendi içinde birtakım tartışmalar, ayrışmalar ve bölünmeler yaşamış olsa da bir ana akım düşünce sistemi inşa etmeyi başarmış ve bu düşünce sistemi üzerinde süreklilik arz edebilmiştir. 1960-1980 arası dönemde özellikle Mısır'da üretilen radikal İslamcı düşünceye 1980'li yıllardan sonra Vehhabi düşüncenin daha fazla eklenmesiyle şekillenen ana akım dini radikal düşünce, doksanlı yıllarda el-Kaide tarafından temsil edilmiştir. Fakat 2000'li yıllara gelindiğinde söz konusu ana akım dini radikalden keskin bir kopuş ve sapma yaşanmıştır. Öyle ki bu sapma sadece örgütsel bir bölünmeyi değil, aynı zamanda güçlü bir doktrinel farklılaşmayı da ifade etmektedir. O kadar ki bu kopuş neticesinde şekillenen yeni ideoloji ve örgüt, ulaştığı söylem ve özellikle de eylem gücüyle ana akımın otoritesine zeval getirebilecek kerteğe ulaşmıştır.

Müslüman dünyada dini radikalizmin yeni bir evresi olduğunu iddia ettiğimiz dönem, 2003 yılında ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin Irak'ı işgal etmesinin akabinde başlayıp DAİŞ'in bölgedeki kontrolü kaybettiği 2017 yılına kadarki periyotta özellikle Irak ve Suriye topraklarında DAİŞ'in eylemlerine yön veren düşüncenin üretildiği safhayı ifade etmektedir. Bu evreyle kastedilen, ilk olarak DAİŞ'e ilham kaynağı olan ve örgütün kurucu babası olarak kabul edilen Ebû Musab ez-Zerkavî'nin kurduğu Tevhid ve Cihad Cemaati, Irak el-Kaidesi ve Mücahit Şûra Meclisi gibi örgüt ve oluşumlarla başlayıp DAİŞ'le tekamüle eren radikal grupların söz konusu dönemde icra ettiği eylemlerde kendini gösteren dini radikal düşüncedir.

Bu dönemde üretilen düşünce ve bu düşüncenin yön verdiği pratikler, DAİŞ öncesi dini radikal düşüncede örneklerine pek rastlanmayan bir hüviyet taşımaktadır. Öyle ki bu dönemde öncelenmesi gereken düşman tasavvurunda köklü bir değişim meydana gelmiştir. Dini radikal düşünce içinde önemli konseptler olarak dikkat çeken “yakın düşman” ve “uzak düşman” kavramlarından ilki yeni bir anlam boyutu kazanarak öncelenmiş; Bin Ladin'in formüle ettiği “global cihat” mefhumuna ilham kaynağı olan ikincisi ise öncelikli hedef olma özelliğini yitirmiştir. Öncelenmesi gereken yeni “yakın düşman tasavvuru” ise tam anlamıyla sekteryen bir karakter arz etmiştir. Dini radikal

düşünce geleneğinde var olan Şia karşıtlığı ve dışlayıcılığı bu yeni evrede fikirsel boyutun ötesine geçerek pratik alanda şiddetle harmanlanmıştır. Öyle ki bu evrede daha önceki dini radikalizm tecrübelerinde görülmeyen biçimde Şiilere karşı somut bir savaş ilan edilmiş ve Şiayı “top yekun yok etme” hedefi şiar edinilmiştir.

Bu evrede yeni bir tanımlamayla inşa edilen yeni düşman tasavvurunun yine yeni olan başka bir özelliği de sınırsızlıktır. Bu sınırsızlık bir taraftan düşman yelpazesinin genişlemesinde kendini gösterirken diğer taraftan da düşman olarak kabul edilen kimselere karşı icra edilen eylemlerde kendini göstermiştir. Öyle ki DAİŞ düşüncesinde ilk olarak Şia üzerinden tanımlanan “yakın düşman” mefhumu zamanla diğer cihadi Selefi gruplar da içine alacak şekilde örgütün kendisi gibi düşünmeyen diğer Müslüman grupları da kapsayabilmiştir. Nitekim özellikle örgütün sıklıkla başvurduğu intihar saldırılarında Müslim-gayrimüslim, sivil-asker, kadın-erkek, yetişkin-çocuk vs. ayrımı gözetmeksizin herkesi hedef alabilmesi bu sınırsızlığın bir yönü olarak dikkat çekmektedir. Diğer yönden ise düşman olarak tanımladığı kimseleri yok etmede her türlü “vahşi” yöntemi “maslahat” ilkesi gereğince mübah görmesi, örgütün düşünce ve eylemlerindeki sınırsızlığın DAİŞ’e özgünlüğünü ve kendisinden önceki dini radikal düşünceden keskin bir şekilde ayrıştığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Bu makale, 2003’te Irak’ın işgal edilmesini takip eden süreçte dini radikal düşüncenin, büyük oranda el-Kaide’nin temsil ettiği ana akım dini radikalizmden bir sapma yaşayarak yeni bir evreye geçtiği savı üzerine inşa edilmiştir. Bu makalede, DAİŞ’e özgü olarak üretildiği iddia edilen birtakım düşünceler ve yine DAİŞ’in karakteristiğini yansıttığı ileri sürülen birtakım eylemler örneklem olarak sunularak DAİŞ’in kendisinden önceki dini radikal düşünce ve gruplardan nasıl farklılaştığını ortaya koymak amaçlanmaktadır.

2. Dini Radikalizmin Yeni Bir Evresi Olarak DAİŞ Düşüncesi

2.1. Yeni Bir Tanımlamayla Yeniden “Yakın Düşman”

20. yy’ın ortalarına kadar İslamcılık düşüncesinin ve ana akım İslami hareketin esas mücadele alanı sömürgecilik, Batılılaşma fikri ve Filistin meselesi olmuştur. Bu mücadele sahası içinde mücadeleye muhatap olan düşman unsurlar ise büyük oranda gayrimüslimlerdir. 1950’lerden sonra, özellikle ulus devletlerin kurulmasının akabinde, öncelik verilmesi gereken mücadele sahasında ve düşman tasavvurunda değişiklik olmuş, seküler temeller üzerine kurulan ve İslam hukukunu tatbik etmedikleri için ana akım İslamcılar içinde bir grup tarafından “tağuti rejimler” olarak tanımlanan yeni ulus devletler, öncelikle mücadele edilmesi gereken yeni düşman grubu olarak kabul edilmiştir. Fakat bir takım Müslüman siyasi öncüler tarafından inşa edilen ve İslamlaşma talebinde bulunan İslamcılara zulmettiği düşünülen Müslüman devlet ve idarecilere karşı “cihat” şiarı altında karşı koyabilmek yeni bir durumu ifade etmiş ve bu durum ideolojik boşluğu beraberinde getirmiş ve yeni düşünce üretimi gereksinimine neden olmuştur.

Seküler temeller üzerinde kurulan yeni ulus devletlere karşı nasıl mücadele edilmesi gerektiği hususunda İslamcılar arasında 1960'lı yıllardan sonra yaşanan tartışma ana akım İslami hareket içinde bölünmelere neden olmuş ve bu durum dini radikal düşünce üretimiyle sonuçlanmıştır.¹ Bu süreçte Mısır başta olmak bazı Arap ülkelerinin 1967 yılında İsrail karşısında büyük hezimet yaşaması dini radikal düşünce açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Zira müzmin düşman İsrail karşısında alınan yenilginin temel nedeni olarak yeni ulus devletlerin İslami hükümlere göre yönetilmiyor olması gösterilmiştir. Buna göre “uzak düşman” yerine “yakın düşman” olarak tanımlanan Müslüman ülkelerdeki rejimlere odaklanmayı, onları devirip onların yerlerine şeriat ile yönetilen İslam devletleri kurmayı salık veren bir düşünce benimsenmiştir. Ancak bu yolla İsrail'in veya gayri Müslümlerden oluşan “uzak düşman”ların üstesinden gelebilmenin mümkün olabileceği düşünülmüştür. Böylece söz konusu dini radikal düşünce, hedef olarak belirlediği rejimlere karşı cihat edebilmeyi meşrulaştıracak bir takım fıkhi hükümler bulma arayışı içine girmiş ve daha önce görülmemiş bir şekilde “yakın düşman” olarak isimlendirdiği yeni bir düşman tanımı ihdas etmiştir.

İnşa edilen bu düşman algısı 1990'lı yıllara kadar Müslüman dünyada dini radikalizmin eylemlerine yön veren temel tasavvur olmuştur (Gerges, 2005, s.44). Fakat I. Körfez Savaşı esnasında ABD'nin Suudi Arabistan toprakları üzerinde askeri üsler kurmasının cihadi çevrelerce “Haremeyn'in işgali” olarak yorumlanması ve ayrıca İsrail'e koşulsuz destek sağladığı düşüncesiyle yine ABD'nin Filistin meselesinden sorumlu tutulması Amerika ve Batı karşıtlığı etrafında yeni bir düşman tasavvurunun şekillenmesine ve buna bağlı olarak öncelenmesi gereken düşman hedefinin güncellenmesine neden olmuştur. Böylece 1990'lı yılların ikinci yarısından sonra, “asker-sivil fark etmeksizin İslam dünyasını işgal eden Haçlı-Siyonist ittifak içinde yer alanlara, kendi vatanları da dahil dünyanın her yerinde saldırılar tertip edilmesi” anlamına gelen “küresel cihat” düşüncesi oluşmuştur (Berner, 2007, s.66'dan Bin Ladin, 1998). Böylece yerel rejimleri ifade eden “yakın düşman” yerine bu rejimleri destekleyen ve “yılan başı” olarak tanımlanan Amerika öncülüğündeki harici düşmanlar (uzak düşman) öncelikli hedef haline gelmiştir (Bin Ladin, 1996). Fawaz Gerges'e göre cihadi hareketin bu dönemde düşman önceliğinde değişikliğe gitmesinin pragmatik nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi ortaya çıktığı altmışlı yıllardan seksenli yılların sonuna kadar cihadi hareketin “tağut” olarak tanımladıkları yerel rejimleri devirmede başarısız olması ve bu meselede Müslüman toplumu ikna edip onların desteğini kazanamamış olmasıdır. Ona göre özellikle Usame b. Ladin, hârici düşmanın hedefe konulmasıyla Müslüman toplum nezdinde cihadi hareketin itibarının yükseleceğini ve toplumların kendilerini destekleyeceğini düşünmüştür. Gerges'e göre bir diğer önemli neden de “yakın düşman”a karşı savaşıma konusunda bizzat cihadi hareket içinde ihtilafların yaşanmış olmasıdır (Gerges, 2005, ss.24 / ss.30-31 / ss.9-101 / ss.158-160).

Küresel Cihat fikriyatının en etkin ve acımasız semerelerinden biri olan 11 Eylül saldırılarını takip eden süreçte “teröre karşı küresel mücadele” mottosuyla dünyanın her yerinde ana akım dini

1 Bu dini radikal düşünce üretiminde özellikle 1960-1980 arasında Mısır'da Seyyit Kutup, Salih Seriyye, Abdusselam Ferec ve Ömer Abdurrahman tarafından üretilen fikirler dini radikal düşüncenin kurucu fikirleri olarak dikkat çekmektedir. Geniş bilgi için bkz.: (Çakmaktaş, 2021, ss.473-478).

radikalizme karşı alınan sıkı güvenlik önlemleri, cihadi hareketin ademi merkezietçi bir karakter almasıyla ve buna bağlı olarak lokal el-Kaidelerin türemesiyle sonuçlanmıştır. Bu lokal el-Kaidelerin yaygınlaşması durumu, Bin Ladin öncülüğünde ana akım cihadi hareketin temel ilkelerinden biri olarak “küresel cihat” adıyla formüle edilen “uzak düşman”ın öncelenmesi hedefine zeval getirmiştir. Şüphesiz söz konusu hedeften sapmayı temsil eden en bariz örnek, Irak topraklarında 2003 yılında gerçekleşen ABD işgalinin akabinde Ebû Mus’ab ez-Zerkâvî öncülüğünde lokal bir el-Kaide olarak kurulan ve sonraki yıllarda DAİŞ’e evrilen yeni dini radikal harekettir. Büyük oranda DAİŞ’in temsil ettiği bu hareket, el-Kaide merkezi yönetiminin sınırlarını belirlediği “uzak düşman” hedefinden ziyade Irak ve Suriye topraklarında başta Şiiler olmak üzere kendileri gibi düşünmeyen ve onlara katılmayanlara karşı savaşmayı öncelleyerek “yakın düşman” kavramına yeni bir tanımlama getirmiştir. Öyle ki dini radikal düşünce geleneğinde “yakın düşman” kavramı, Müslüman dünyada kurulan ulus devletleri İslami kurallara göre yönetmeyen lokal rejimleri tanımlamak için kullanılmışken DAİŞ’le birlikte bunun ötesine geçilmiş ve geleneksel cihadi hareketin hassas olduğu bir meselede sınırlar aşarak sonraki sayfalarda göreceğimiz gibi Irak’taki Şiiler ilk mücadele edilmesi gereken en tehlikeli “yakın düşman” tanımlaması içine dahil edilmiştir. Ayrıca Lübnan Hizbullah’ı, Yezidiler ve seküler Kürt gruplar da DAİŞ’in uzun düşman listesinde ön sırada yer almıştır. Hatta zaman içinde bu halka daha da genişlemiş ve kendileri gibi düşünmeyen diğer cihadi gruplar da dahil olmak üzere Sünnileri de içine alabilmiştir (Byman, 2015a). Nitekim merkezi el-Kaide ara ara yaptığı açıklamalarla Irak’taki cihadın Amerika’ya karşı yapılması gerektiği hususunda tavsiyelerde ve Şiiler de dahil olmak üzere savaşçı olamayan azınlıklara karşı saldırılar düzenlenmemesi konusunda uyarılarda bulunmuştur.

Bu uyarılardan en önemlilerinden biri dönemin el-Kaide lideri Eymen ez-Zevahiri’nin “Cihadi Eylem İçin Genel Talimatlar [Tevcihât Âmmeh li’l-‘Ameli’l-Cihâdi]” başlığıyla 2013 yılında yayımladığı yazıdır. Onun bu yazısı incelendiğinde, doksanlı yılların ikinci yarısında şekillenen “küresel cihat” fikrine bağlı kalınmasına yaptığı vurgu dikkat çekmektedir. Buna göre o, “mücahitler”den öncelikle Amerika öncülüğündeki “Haçlı-Siyonist” ittifaka karşı dünyanın her yerinde saldırılar düzenlemesini talep etmiş ve böylece hârici düşmanların askeri, ekonomik ve insani olarak tükeneceğini ve akabinde Müslüman topraklardan geri çekileceğini fikrini savunmuştur. O gerekmedikçe yerel rejimlere, Şia, İsmaili, Kadıyani ve Sufiler gibi “sapkın” gruplara ve İslam ülkelerinde yaşayan Hıristiyan ve Hindu gibi gayri Müslüm unsurlara karşı savaşmaktan kaçınmayı salık vermiştir. Ona göre eğer onlara karşı savaşmak zorunda kalınırsa savaşı başlatan olunmamalı, savaşırken müteakabiliyet ilkesi gözetilmeli ve bu savaşın Haçlı Seferine karşı Müslümanları ve kendilerini savunmanın bir parçası olduğu şeklinde Müslüman halka açıklama yapılmalıdır (Ez-Zevâhiri, 2013, ss.1-4).²

DAİŞ’in ana akım dini radikalizmden farklı olarak “uzak düşman” yerine yeni bir tanımlamayla “yakın düşman”ı öncelmesi, örgütün Irak ve Suriye’de kontrolü altındaki Sünni bölgelerde ivedilikle

2 Ez-Zevahiri’nin bir anlamda DAİŞ’e uyarı niteliği taşıyan bu talimatnameye karşı DAİŞ sözcüsü Ebû Muhammed el-Adnâni yayınladığı ses kaydıyla çok sert karşılık vermiş ve ez-Zevahiri’yi cihadi metodolojiyi uygulamamakla suçlamıştır. El-Adnâni’nin söz konusu ses kaydı için bkz: El-Adnâni, E. ‘Uzran, Emira’l-Kâide. https://archive.org/details/Colonel_General_EL_Shazly

bir İslam devleti kurup hilafeti ilan etme hedefiyle doğrudan ilişkili görülmektedir. Oysa geleneksel cihadi hareket, özellikle 1980'lere kadar deneyip başarısız olduğu bir İslam devleti inşa etme projesinde aceleci davranılmaması ve tedrici bir yöntemin benimsenmesi gerektiği fikrini savunmuştur. Zira ez-Zevâhiri, şartlar olgunlaşmadan yapılacak böyle bir hamlenin başarısız olacağını, özellikle Batı'nın yeni yetme bir devletin büyümesine müsaade etmeden onu yok edeceğini düşünmüştür (Ez-Zevâhiri, 2014). El Kaide liderlerine göre hilafet ve İslami yönetim ilk değil son aşama olmalıdır. İlk olarak küresel düşmanların bertaraf edilip güvenli ve müreffeh bir ortamın hazırlanması gereklidir. Öyle ki el-Kaide de dahil olmak üzere bütün cihadi hareket mutlaka son kertede bir İslam devleti inşa etmeyi ve hilafeti tekrar canlandırmayı hedeflemektedir (Gerges, 2016, ss.225-226). Dolayısıyla DAİŞ ile ana akım cihadi hareketin bu konuda farklılaştığı nokta, öncelenmesi gereken düşmanla ilişkili olarak takip edilmesi gereken yöntem meselesidir. Ayrıca bu yöntem farklılaşmasına neden olan önemli bir etken de Bin Ladin ve ez-Zevâhiri liderliğindeki ana akım cihadi hareketin bir İslam devletine ulaşmada toplumsal tabana ve desteğe sahip olmayı önemserken DAİŞ'in bununla ilgili bir kaygısının olmamasıdır. Nitekim DAİŞ'in dışlayıcı eylemleri karşısında merkezi el-Kaide takipçilerine, sahip oldukları görüşleri rencide etmeden Müslüman halka kaynaşma çağrısında bile bulunabilmiştir (Gerges, 2016, s.243). Oysa DAİŞ kendileri gibi düşünmeyenleri dini ve mezhebi ne olursa olsun düşman addedebilmiştir. Özetle DAİŞ'in düşman tanımlamasında görülen bu kayıtsızlık hâli onu kendisinden önceki dini radikal düşünceden ayıran temel özelliklerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Gerges bu durumu DAİŞ'in "El Kaide sonrası bir nesli temsil ettiği" sözleriyle ifade etmiştir (Gerges, 2016, s.224).

2.2. Sekteryan Dışlayıcılığın Şiddetle Harmanlanması

Müslüman dünyada dini radikal düşünce, ana akım İslamcılığın bir sapması olarak 1960'lardan sonra özellikle Mısır'da üretilen teopolitik radikal düşünceyle Suudi Arabistan menşeli Vehhabi düşüncenin birbirine eklenmesi sonucu oluşmuştur. Bu eklenme 1980'li yıllarda Afgan cihadi esnasında başlamış ve özellikle 1990'lı yıllardan sonra Vehhabi öğreti dini radikal düşünce içinde İslamcılığa kıyasla daha baskın hale gelmiştir. Özellikle Vehhabi öğretiden mülhem "el-Verâ' ve'l-berâ'" prensibinin dini radikal düşüncenin temel esaslarından biri haline gelmesi, cihadi grupları zaman içinde kendileri gibi olmayanlara karşı daha dışlayıcı bir hüviyet kazanmaya sevk etmiştir. Fakat DAİŞ'le birlikte söz konusu prensibin daha sert ve rijit bir formda yorumlanması, kanaatimizce dini radikalizmin en dışlayıcı örneğinin şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Zira DAİŞ öncesi dini radikal düşüncede ana akım İslamcılığın etkisiyle özellikle Müslüman topluma karşı "ümmeççi" bakış açısı daha baskın iken, DAİŞ düşüncesinde ise Vehhabiliğin etkisiyle "dışlayıcı" bakış açısı daha belirgin hale gelmiş ve bu daha önce görülmemiş bir biçimde diğer Müslüman gruplara karşı icra edilen şiddetle harmanlanmıştır. Öyle ki DAİŞ'in dışlayıcılığının ve icra ettiği şiddetin gayri Müslim unsurların ötesine geçerek kendileri gibi düşünmeyen her bir grubu ve düşünceyi içine alması, örgütün kendisinden önceki dini radikal düşünceden nasıl daha katı bir düşünce yapısına sahip olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

DAİŞ'in şiddetle harmanlanmış bu dışlayıcı özelliğine şüphesiz en fazla Irak'taki Şiiler maruz kalmıştır. Dolayısıyla başta el-Kaide olmak üzere DAİŞ öncesi dini radikal grupların şiddete evrilmemesi hususunda hassas ve temkinli olduğu Şia karşıtlığı meselesinde DAİŞ düşüncesinin izini sürmek, örgütün kendine has bu şiddetle harmanlanmış dışlayıcı karakterini ortaya çıkarmak açısından önemlidir. Şüphesiz dini radikal düşünce içinde Şia karşıtlığı DAİŞ ile başlamamıştır. Bu karşıtlık bütün Selefi düşünce geleneğinde öteden beri var olan bir olgudur. Fakat DAİŞ'le birlikte Şiiler sadece İslam dairesinin dışında kalan "kafirler" olarak değil aynı zamanda kendilerine karşı savaşılması ve hatta yok edilmesi gereken düşmanlar olarak görülmeye başlanmıştır. DAİŞ'in bu Şia algısı, onu kendisinden önceki dini radikal düşünceden ayıran en önemli özelliklerden biri olarak dikkat çekmektedir.

Şüphesiz Irak içinde işgal sonrası dönemde iç politikaya dair yaşanan gelişmeler ve özellikle Nuri el-Maliki'nin yönetimi döneminde icra edilen sekteryan politikalar örgütün Şia karşıtlığını keskinleştirmiş olsa da DAİŞ düşüncesindeki bu karşıtlığın kökleri olarak örgütün öncüsü olan Irak el-Kaidesi'nin lideri Ebu Musab ez-Zerkâvi'nin düşünce dünyasının payının önemli olduğu vurgulanmıştır (Stern, J. & Berger, J.M., 2015, ss. 30-35). Diğer taraftan her ne kadar 2003 Irak işgali sürecinde Şiilerin Amerikalılarla iş birliği içine girdiği iddiasının ez-Zerkavi'nin Şia karşıtlığı üzerinde etkili olduğu düşünülse de onun keskin Şia karşıtlığı inşasının iddia edilen bu ittifak öncesi döneme dayandığı anlaşılmaktadır.

Ez-Zerkavi'nin keskin Şia karşıtlığının sadece 2003 yılından sonra Irak'ta yaşananlarla doğrudan ilişkili olmayıp işgal öncesi dönemde edindiği birikimle de alakalı olduğunu düşünenler onun söylemlerinde ve yazdıklarında İbn Teymiyye gibi klasik dönem alimlerinin Şia karşıtı söylemlerine sıkça atıfta bulunmasına dikkat çekmişlerdir. Yine siyasi konulara odaklanan bazı Selefi din adamlarının Şia karşıtı söylemleri de ez-Zerkavi'yi besleyen kaynaklardan olmuştur. Mesela Şia tehdidi etrafında kendisinden sonra yazılan kitapları etkilemiş olan ve seksenli yılların başında Abdullah Muhammed el-Garip takma ismiyle bir kimsenin³ kaleme aldığı "Ve Câe devru'l-Mecûs" kitabından ez-Zerkavi'nin bazı meselelerde doğrudan alıntılar yaptığı ve ayrıca bazı Suudlu Vehhabi ulemanın Şia karşıtı söylemlerinin de ez-Zerkavi'ye kaynaklık ettiği ifade edilmiştir (Kazimi, 2006, ss. 56-61).

Zerkavi'nin Şia karşıtlığı konusunda en çok etkilendiği kitap olarak ise 'İmâd 'Ali 'Abdu's-Semî' Huseyn müstear ismiyle kaleme alınan "Hıyânâtu's-Şia" adlı eser gösterilmiştir (Kazimi, 2006, ss.61-63). Irak'ın işgalinin akabinde kaleme alındığı düşünülen kitabın ilk baskısı internet ortamında Kasım 2003 yılında yapılmıştır. Kitabın ana teması, 2003 Irak işgali de dahil olmak üzere tarih boyunca Müslümanların yenilgiye uğradığı pek çok savaşta Şia ihanetinin olduğunu iddia ediyor olmasıdır. Öyle ki yazar "Şia ihaneti" olarak isimlendirdiği durumu tarihten ve modern dönemden verdiği birtakım örneklerle ispat etmeye çalışmıştır. O, tarihte Fatımilerin Haçlılarla ittifak yaptığını, yine Şiilerin Haçlılarla savaşan Selçuklulara ve Eyyubilere zorluklar çıkardığını, bu dönemde Kudüs'ün,

3 Bu kişinin Muhammed b. Surur olduğu iddia edilmiştir. Bkz. (Kazimi, 2006, s.68).

Şam'ın ve Halep'in Haçlıların eline Şia ihaneti sebebiyle düştüğünü ve Suriye Nusayrilerinin yüzbinlerce Sünni'nin öldürülmesine neden olan Moğol istilası döneminde Tatarlarla iş birliği yaptığını iddia etmiş ve bütün bu tarihi örneklerin günümüzdeki "Şia ihaneti" ne delil olduğunu savunmuştur (Huseyn, 2003, ss. 28-71). Yine ona göre çağdaş dönemde de Şiilerin pek çok ihaneti bulunmaktadır. Nitekim Lübnan Şiileri Filistin meselesinde İsrail çıkarları için çalışmış ve Irak Şiileri de işgal sürecinde Amerika ile ittifak içinde olmuşlardır. Ayrıca muhtelif Müslüman ülkelerde ve Hindistan'da yaşayan Şiilerin de çağdaş dönemde ümmete karşı çeşitli ihanetleri olmuştur (Huseyn, 2003, ss.72-100).

Diğer taraftan ez-Zerkavi'nin Şia hakkında yazdıklarına ve söylediklerine bakıldığında onun da sıklıkla "ihanet" vurgusu yaptığı görülecektir. O da Şiilerin tarih boyunca Müslümanlara karşı her daim gayri Müslim unsurlarla ittifak kurup onları arkadan vurduğu ve onlara ihanet ettiğini iddia etmiştir. Ez-Zerkavi de İslam tarihinden verdiği birtakım örneklerle ihanet durumunu ispatlamaya çalışmaktadır. Ona göre de tarihte Şia ve türevlerinin Haçlılar ve Moğollarla ittifak yaparak bu düşman unsurlara karşı savaşan Müslümanlara zorluklar çıkarmış ve o dönemde Bağdat ve Halep gibi pek çok bölgenin Şia ihaneti sebebiyle Haçlıların ve Moğolların eline düşmüştür. O "Şia ihaneti" olarak tanımlanan iddiayı aynı minvalde ispatlamaya çalışmıştır (Ez-Zerkavi, 2004, ss. 58-75). Ayrıca o, tarih boyunca Şiilerin kafirlere karşı hiçbir zaman Müslümanların safında yer almadığı, bilakis düşman ordularına hem askeri ve hem de istihbaratî destek sağladığı düşüncesi içinde olmuştur (Ez-Zerkavi, 2006, s.602). Ez-Zerkavi modern dönemde de Sünniler için gerçek tehlikenin Şiiler olduğunu ve hatta Irak'ta Sünnilere karşı savaşmak için Amerikan ordusu içinde Şii birlikler bulunduğunu iddia etmiştir. Ayrıca o bir "yakın düşman" olarak Şiilerin Amerikadan daha tehlikeli ve zararlı olduğunu ifade etmiştir (Ez-Zerkavi, 2004, ss.63-64;73-74). Ez-Zerkavi'nin Şiiler hakkındaki bu ifadeleri söz konusu kitabın onun üzerindeki etkisi açıkça göstermektedir.

Yine bu minvalde Zerkavi'yi ve onun ölümünden sonra DAİŞ'i etkileyen bir diğer kitap olarak da Abdu'l-Muhsin er-Râfi'i adında yine müstear bir isim tarafından yazılan "Eb'âdu't-Tehâlufîr-Râfiziyî's-Salibî fi'l-Irak ve Âsâruhû 'ala'l-Mıntıka" isimli kitap gösterilmiştir. 2005 yılında yine elektronik ortamda yayımlanan kitap tıpkı bir önceki gibi "Şiilerin doğru İslam'ı yıkmak üzere Allah'ın düşmanlarıyla nasıl işbirliği içine girdiğine" odaklanmaktadır (Er-Râfi'i, tarihsiz). Ayrıca Ez-Zerkavi'nin bu keskin Şia karşıtı duruşunda Ebu Abdullah el-Muhacir isminin de önemli bir payı olduğunu düşünmekteyiz. Nitekim ez-Zerkavi'nin Şia hakkındaki görüşleri ve onlara karşı yapılmasını önerdiği eylemler ile el-Muhacir'in kitabındaki görüşleri arasında net paralellikler bulunmaktadır.⁴

Anlaşılan odur ki sonraki yıllarda DAİŞ ideolojisine ilham verecek olan ez-Zerkavi'nin keskin Şia karşıtı düşüncesinin oluşumu, 2003 işgal öncesi dönemde başlamakla birlikte işgal sonrası dönemde üretilen bir takım düşünceler ve yaşanan gelişmelerle birlikte zirve noktasına ulaşmıştır. Öyle ki

4 Bu benzerlikler ve el-Muhacir'in ez-Zerkavi ve DAİŞ düşüncesi üzerindeki etkisi hakkında geniş bilgi için bkz.: (Çakmaktaş, 2024, ss.93-110).

Şubat 2004'te Usame bin Ladin ve Eymen el Zevahiri'ye yazdığı ve ABD askerlerinin kuryelerinden birinin ele geçirdiği iddia edilen bir mektupta yazıya dökülen ifadeler onun Şia karşıtı duruşunu net olarak ortaya koymaktadır (Bunzel, 2015, s.52). Nitekim o bu mektubunda Şiilerden bahsettiği kısımda cümlelerine bir nevi nefret söylemi ile başlamış ve Şiileri tanımlarken “pusuya yatmış yılan, kötülük akrebi, ölümcül zehir” gibi ifadeler kullanmıştır. Ayrıca o, “Şii tehlikesinin ve Şia'nın Müslümanlara verdiği zararın Amerikalılardan daha kötü ve yıkıcı olduğu” görüşünü savunmuştur (Ez-Zerkavi, 2004, s.61-64).

Ez-Zekavi'nin Şia karşıtlığındaki en dikkat çekici nokta, yukarıda zikrettiğimiz muhtelif kaynaklardan beslenerek inşa ettiği ve sonraki yıllarda DAİŞ'e ilham olan nefret söylemini eylem planına dönüştürmüş olmasıdır. Nitekim o, bütün Selefi diskurda büyük bir problem olarak görülen Şia sorununa nihai çözümü onları “tamamen yok etme” fikrini savunarak en uç noktaya ulaştırmıştır. Zira ona göre tarih boyunca Müslümanların, Şiilerin ihanetinden kaynaklı bu yenilgi döngüsünden kurtulmak için ilk olarak “Şia sorununu” ele alması gerekmektedir. Fakat o aynı zamanda Şiilere karşı mücadelede geçmiş girişimlerin başarısızlıkla sonuçlandığını ve bu nedenle bu seferki tecrübede işi daha sıkı tutup kalıcı çözüm olarak Şiileri tamamen ortadan kaldırmayı savunmuştur (Kazimi, 2006, ss. 55, 66-67). Nitekim Zerkavi'ye göre Şiilerin Sünnilere yönelik tarihsel nefreti iyi niyetle aşılamaz. Bunun yerine tek çözüm savaş alanında zafer kazanmaktır (Ez-Zerkavi, 2004, s.62; Bunzel, 2015, s.52). Zira ona göre, İslam düşmanları olarak algılan ABD, Avrupa ve İsrail'e karşı cihat edildiği gibi “inanca düşman güçlerin temsilcileri” olan Şiilere karşı da cihat edilmelidir. Zira onlar peygamberin belirlediği dinden tamamen farklı başka bir dini uygulamaktadırlar. Öyle ki o net bir ifadeyle Şiileri İslam dairesinin dışına çıkarmış ve Şiiliği “İslam'la buluşması mümkün olmayan bir din” olarak tanımlamıştır (Ez-Zerkavi, 2006, s.605).

Ez-Zerkavi'nin inşa ettiği bu Şia algısı, 2003 yılından itibaren Irak topraklarında uygulama aşamasına geçmiştir. Öyle ki Ağustos 2003'te Nəcəf'teki İmam Ali Camii'nin hedef alınmasıyla başlayan Şia'ya karşı saldırılar, sonraki yıllarda Kazimiyye, Nəcəf, Samarra, Kerbela, Bakube ve Bağdat gibi Şiilerin yoğun yaşadığı yerlerde artarak devam etmiş ve Şubat 2006'da Şii inancının onuncu ve on birinci imamları olan Ali el-Askeri ve oğlu Hasan el-Askeri'nin mezarlarının bulunduğu önemli bir Şii türbesi olan Samarra'daki el-Askeriye Camii'nin bombalanmasıyla zirve noktasına ulaşmıştır. Özellikle bu son saldırı Şiiler ve Sünniler arasındaki mezhep savaşını tetikleyen bir işlev de görmüştür (Hashim, 2018, s.193-194).

Ez-Zerkavi'nin inşa ettiği söz konusu bu Şia karşıtlığı ve Şia'ya karşı gerçekleştirilen eylemler, sonraki yıllarda DAİŞ'in de temel düşünce ve eylem esaslarından biri olmuştur. Nitekim örgütün İngilizce propaganda dergisi olan Dabıq'ın Şii meselesine ayırdığı 13.sayısına bakıldığında ez-Zerkavi'nin Şia hakkındaki görüşlerinin dolaylı veya doğrudan örgüt üzerinde nasıl etkili olduğu görülebilmektedir (Dabıq 13, 2016, s.41-42). Ayrıca merkezi el-Kaide'nin hilafına ez-Zerkavi'nin Şiilerin yok edilmesine yönelik ortaya koyduğu hedef yine el-Kaide öncülerinin itirazlarına rağmen DAİŞ döneminde de uygulanmaya devam etmiştir. Nitekim bu mesele etrafında merkezi el-Kaide en başından itibaren DAİŞ'e uyarılarda bulunmuş ve iki örgüt arasında konu hakkında tartışmalar ve

restleşmeler yaşanmıştır. Dönemin el-Kaide lideri ez-Zevâhiri, Şiilere veya Şiiliğe karşı mücadelenin onlardan fiziki bir saldırı gelmediği sürece doktrinel düzlemde kalmasını önermiş ve onlara evlerinde, ibadethanelerinde, dini ritüelleri esnasında saldırı yapılmaması talimatını vermiştir.

“Mücahitlerin ve onların otoritelerin kontrolü altında olan yerlerde bu mezheplerle mücadele akıllıca yapılmalı; mesajı yaymaya, aydınlatmaya, şüpheleri ortaya çıkarmaya, iyiliği emretmeye ve kötülükten sakındırmaya odaklanarak mücahitlerin o yerlerden sürülmesine veya halkın onlara karşı ayaklanmasına yol açmak veya o bölgeleri işgal eden düşmanları tarafından istismar edilebilecek bir isyana neden olmak gibi daha büyük zararlardan kaçınılmalıdır” ((Ez-Zevâhiri, 2013, ss.3-4).

Ne var ki DAİŞ kaynaklı Şii ölümlerinin niceliğini kataloglamak birtakım sebeplerle mümkün olmamıştır. Fakat DAİŞ kaynaklı Şii ölümlerin resmi olmayan sonuçları bile bir hayli yüksek rakamlar ortaya koymaktadır.⁵

Diğer taraftan DAİŞ'in Şia karşıtlığındaki şiddetin nedeni olarak örgütün öncüsü olan Irak el-Kaidesi'nin lideri ez-Zerkâvî'nin düşünce ve eylemlerinin etkili olduğu düşünülse de bazı çalışmalar örgütün söz konusu Şia karşıtlığının ez-Zerkâvî'nin ötesine geçtiğini iddia etmektedir. Bu iddiaya göre şiddetli Şia karşıtlığı, zaten öteden beri Irak Selefilığının temel karakteristiğini yansıtan bir özellik olarak var olagelmıştır. Öyle ki DAİŞ'in lider kadrosundan olan Ebû Ömer el-Bağdadi, Ebu Bekr el-Bağdadi ve Ebu Ali el-Anbari gibi isimlerin hepsi henüz ez-Zerkâvî Irak'a gelmeden önce bile Irak'ın işgalden kurtulmasında Şiileri bir engel ve bir hedef olarak görmüşlerdir. Ayrıca kendisini halife ilan eden DAİŞ lideri Ebu Bekr el-Bağdadi'nin Irak'ın köklü Selefî ailesi olarak bilinen “el-Bedri” ailesiyle akrabalığı bulunduğu ifade edilmektedir (Landis, 2015). Irak'ta Selefî damarın güçlenmeye başlaması ise Irak-İran savaşı sürecine, yani 1980'li yıllara kadar geri götürülmektedir. Bu dönemde Selefilığın güçlenmesinin nedeni olarak ise daha önce basımı yasak olan Selefî kitapların bu dönemde basımına ve ülke içinde dolaşımına göz yumulmuş olması gösterilmektedir. Bunun nedeni olarak ise İran'a karşı Irak'ın yanında yer alan ve onu destekleyen Suudi Arabistan'ın ülke üzerindeki yumuşak gücüne işaret edilmektedir (Whiteside, 2017, ss.11-12).

DAİŞ ideolojisinin en belirgin özelliklerinden biri olan keskin Şia karşıtlığının kökeninde ez-Zerkavî'nin düşünce dünyasının örgüt üzerindeki etkisinin mi yoksa Irak Selefilığının karakteristik Şia karşıtlığının mı daha fazla etkin olduğu tam olarak tespit edilemese de el-Maliki'nin sekteryan politikaları sonrasında bu karşıtlığın şiddetlendiği gerçeği açıktır. Nitekim bu tecrübeyle birlikte DAİŞ'in, Şiileri giderek artan bir şekilde kendine özgü cihadi Selefî ideolojinin teolojik çerçevesi içinde ele aldığı görülmüştür (Bamber, 2021, s.37). Öyle ki Dabiq'in bazı sayılarında Şii kadınların köleleştirilmesini meşrulaştıran, Şiilerin buldukları her yerde öldürülmelemlerini ve sadece teolojik farklılıklar nedeniyle yeryüzünden silinmelerini savunan makaleler yayınlanmıştır. DAİŞ'i bu söyleminin tipik bir örneği, “müşrik mürtetlerin, yeryüzünde tek bir Rafizî kalmayınca kadar, buldukları her yerde öldürülmeleri” gerektiğidir (Dabiq 3, 2014; Dabiq 13, 2016).

⁵ DAİŞ'in Şiilere yönelik saldırıları hakkında detaylı bilgi için bkz. (Hawley, 2017, ss.160-181).

2.3. Düşünce ve Eylemde “Maslahat” için Sınırsızlık

Her ne kadar DAİŞ kendisinden önceki dini radikal düşünce geleneğinden beslenmiş olsa da pek çok meselede bu konseptte kendine has anlamlar yükleyerek hedef kitle ve şiddet konusunda sınırları zorlayarak onun ötesine geçmiştir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi dini radikal düşünce içinde 1960’lı yıllardan günümüze önemli bir düşünce ayağı olarak yer etmiş olan “yakın düşman” kavramını yeni bir anlayış içinde ele almış ve Irak özelinde Şia’yı düşman hedefinin ana eksenine konumlandırmıştır. Yine yukarıda temas ettiğimiz gibi bu düşman hedef çemberi Şia’yla sınırlı kalmamış, zaman içinde Sünni gruplar da dahil olmak üzere kendilerinden farklı düşünen her bir grubu içine alabilmiştir. Ötesi bu dışlayıcılık sadece düşünce düzleminde kalmamış eylem olarak da bu gruplara karşı şiddet icra etme hususu daha önce görülmemiş ölçüde sınırları aşarak pratiğe dökülmüştür.

Bu minvalde DAİŞ’i kendisinden önceki dini radikal düşünceden ayıran en önemli özelliklerden biri de başta intihar saldırıları, sivil ölümler ve “vahşi” eylemler konuları olmak üzere tartışmalı meselelerin pek çoğunda Müslüman toplumu, sunacağı argümanlarla çoğu zaman ikna etme çabası içine çok girmemiş olmasıdır. Oysa ortaya çıktığı dönemden itibaren el-Kaide de dahil olmak üzere ana akımı temsil eden dini radikal gruplar ve bu grupların örgütsel ve fikri öncüleri çoğu zaman Müslüman toplumu, benimsedikleri düşünce ve eylem metodolojisinin doğruluğuna ikna etmeye çalışmışlardır. Hatta farklı dönemlerde defaatle bizzat cihadi hareket içinde muhtelif meselelerle ilişkili olarak tartışmalar ve bu tartışmalara bağlı olarak ayrışmalar yaşanmıştır. DAİŞ ise Müslüman toplumu ve diğer İslami grupları çoğu zaman ikna etme kaygısı taşımadan hakikat olarak kabul ettiği fikirleri ve yöntemi “kibirle” savunma ve tatbik etme çabası içinde olmuştur. Nitekim Suriye topraklarında başka bir cihadi Selefi grup olan en-Nusra ile yaşadığı çatışma dikkate alınırca bu durum DAİŞ’in uzlaşmaya yanaşmayan ve hatta Gerges’e göre şiddet eylemlerini meşrulaştırmak için «İslami bahaneler» üzerinde durmayan bir karakter içinde olduğunu göstermektedir (Gerges, 2016, s.233).

Bununla birlikte söz konusu tartışmalı meseleler DAİŞ’e ilham kaynağı olmuş bazı ideologlar tarafından bir düşünce temeli üzerinde savunulmaya çalışıldığında ise en dikkat çeken nokta bu meselelerin “maslahat” ilkesi zemininde ele alınmış olmasıdır. Nitekim DAİŞ düşüncesinde ve eylemlerinde düşman hedef kitlesinin ve bu kitleye karşı icra edilen şiddetin sınırsızlığı çoğu zaman bu maslahat ilkesi zemini üzerine inşa edilmiştir. Öyle ki hedefe ulaşmak için her türlü düşünce ve eylem “maslahat” prensibi mucibince örgüt tarafından meşrulaştırılabilmektedir. Nitekim özellikle örgütün hedef yelpazesinin sınır tanımayan bir noktaya ulaşmasında bir araç vazifesi gören intihar saldırıları ve bununla ilişkili olarak sivil ölümler meselelerinde; yine DAİŞ’ten önce sadece modern dönemdeki dini radikalizm tecrübesinde değil belki de bütün İslam tarihinde örneğine rastlamanın mümkün olmadığı şiddetin “vahşi” bir boyut kazanmasında bu “maslahat” ilkesi bazı ideologlar tarafından örgüte teopolitik dayanak sağlayan bir argüman olarak sunulmuştur.

DAİŞ düşüncesinin sınırsızlığını ortaya koymak açısından ilk olarak onun Müslim-gayrimüslim, asker-sivil, kadın-erkek ve yetişkin-çocuk ayrımı yapmadan herkesi hedef alan intihar saldırıları

hususundaki tutumunu incelemek önemlidir. Zira dünyadaki intihar saldırılarının seyrine yönelik yapılan araştırmalar, 1990'lı yıllarla kıyaslandığında 2000'li yıllarda intihar saldırılarında 22 kat artış olduğunu tespit etmiştir. Öyle ki bir araştırmaya göre 2003-2010 yılları arasında Irak'ta 1779 intihar saldırganı eylem yapmıştır (Seifert & McCauley, 2014, s. 809). Bu artış 2010'lu yıllarda da yükselmeye devam etmiştir. Diğer taraftan dünya genelinde her yıl intihar saldırıları sonucu hayatını kaybeden tahmini kişi sayısındaki artış toplam saldırı sayısındaki artış gibi eğilim göstermiştir. DAİŞ öncesi 1990'lı yıllarda intihar saldırıları kaynaklı ölüm sayısı 1.598 iken 2000'li yıllarda bu rakam 25.251'e yükselmiştir. 2010'lı yıllarda ise bu rakam 37.349'a yükselmiştir. En fazla zaiyat 6.322 kişi ile 2015 yılında verilmiştir (Pape, Rivas & Chinchilla, 2021, ss.832-833). İntihar saldırılarında ve bu saldırılarla ilişkili sivil ölümlerde 2000'li yıllardaki bu dramatik artış şüphesiz bu yıllarda DAİŞ'in ortaya çıkmasıyla ilgilidir. Dolayısıyla örgütün bu mesele etrafında ürettiği düşünce de önem arz etmektedir.

Dini radikal düşünce içinde "istişhad eylemi" olarak şöhret kazanan intihar saldırıları, muhtemelen bu düşünce ve hareketi geniş kitleler için tehlikeli hâle getiren en önemi unsurların başında gelmektedir. El-Kaide ve türevlerinden kaynaklı intihar saldırıları ve bu saldırıların neden olduğu zaiyatlar 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren sürekli artış göstermiş ve DAİŞ'le birlikte zirve noktasına ulaşmıştır. İntihar saldırıları modern dönemde İslami gruplar arasında her daim bir teolojik tartışma konusu olmuştur. İslamiyet'in intihara çok keskin bir şekilde karşı çıkıyor olması, intihar saldırısına başvurmak isteyen dini radikal grupların bu eylemleri meşrulaştırmak için büyük bir çaba içine girmelerine neden olmuştur. Özellikle geleneksel ulema tarafından İslam fihhına göre intihar kategorisine girip girmediği tartışılmış bir mesele olan "ingimas fetvası", radikal grupların ideologlarının intihar saldırılarını meşrulaştırmak için başvurduğu fetvaların başında gelmektedir. Bir Müslümanın savaş esnasında pek çok kimseyi öldürmek amacıyla ve nihayetinde kendinin de öleceğini bile bile bilinçli bir şekilde düşman saflarının arasına dalmayı ifade eden "ingimas", DAİŞ düşüncesinde ise "maslahat" prensibi çerçevesinde kullanılan bir argüman olmuştur. Mesela DAİŞ'e ilham kaynağı olmuş ideologlardan biri kabul edilen Ebu Abdullah El-Muhacir, İslami gelenekteki "ingimas" rivayetlerine dayanarak ve bu tür bir eyleme geleneksel ulema tarafından cevaz verildiğini iddia ederek düşmana korku verecek her türlü eylemin de bu grupta değerlendirmeye tabi tutulması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca o yine "maslahat" ilkesine dikkat çekerek, pek çok düşman unsurun ortadan kaldırılmasına, İslam'ın ve Müslümanların yararına ve maslahatına neden olacaksa intihar saldırısında bir veya birkaç Müslümanın ölmesinde bir mahsur bulunmadığını düşünmektedir. O, dinin yararına olacaksa kişinin kendi canını feda etmesinin meşru olduğu, şehadet özlemi çeken bir kimsenin kendi canını feda etmesinde bir beis olmadığı ve hatta bunun arzulanması gereken bir ülkü olduğu yönünde görüş beyan etmiştir (El-Muhacir, 2004, ss.80-115).

Şüphesiz intihar saldırılarıyla ilişkili ve yine İslami gruplar arasında sıkça tartışılan bir diğer konu da sivillerin öldürülmesi meselesi olmuştur. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra bu konu etrafında sıkı tartışmalar yaşanmıştır. Fakat 2000'li yıllara gelindiğinde konunun meşruiyeti sorunu özellikle Irak'ta bu dönemde kurulan dini radikal gruplar nezdinde tartışma konusu olmaktan çıkmış

ve zihinlerin bu konuda önceki yıllara göre daha netleştiği görülmüştür. Zira intihar saldırılarının verdiği zaiyatla ilgili yukarıda verdiğimiz istatistiki bilgiler bu dönemde sivil ölümlerdeki hızlı artışı gözler önüne sermektedir. Ayrıca bu dönemde özellikle Irak'ta gerçekleşen sivil ölümlerde kahir ekseriyetin Müslüman tebaadan olması da dikkat çeken bir diğer unsurdur. Zira 2003-2010 yılları arasında Irak'taki intihar saldırılarını inceleyen bir araştırmaya göre bu dönemde ülkede gerçekleşen intihar saldırılarının %83'ü Iraklıları hedef almıştır. Bu saldırıların ise %45'i Irak güvenlik güçlerine, %21'i sivillere ve %11'i de Irak hükümet kuruluşlarına karşı yapılmıştır (Seifert & McCauley, 2014, s.812-813). Bu dönemde gerçekleşen intihar saldırılarında on iki bin sivil ölümler “sadece” iki yüz koalisyon askeri hayatını kaybetmiştir (Hashim, 2018, s.192).

Ana akım İslami gruplar Müslüman olsun gayrimüslim olsun sivil ölümlere geleneksel İslam fikhına aykırı olduğu için şiddetle itiraz etmişlerdir. Dini radikalizm ideologları ise her daim tıpkı intihar saldırılarında olduğu gibi sivil ölümleri de birtakım argümanlarla meşrulaştırmaya çalışmışlardır. Sivil ölümler konusunda dini radikalizm tarihinin en pervasız örgütü olarak temayüz etmiş DAİŞ ideolojisine göre İslam bir toplumu “askerler” ve “siviller” diye kategorize etmemektedir. İslam'ın tasnifinde asıl olan insanları benimsediği dine göre kategorize etmektir. Buna göre tasnif “Müslümanlar” ve “Kafirler” şeklinde olmalıdır. Mesela el-Muhacir bu tasnifte kafiri, konumu ve durumu ne olursa olsun kanının dökülmesi mubah olan kimse olarak tanımlamıştır. Ona göre eski ulemanın öldürülmesini caiz görmediği kimseler arasında bugünkü anlamıyla bir “sivil” tanımı bulunmamaktadır. Asker olsun sivil olsun; düşman ordusunun içinde aktif olarak savaşıyor olsun veya olmasın gayri Müslim unsurların kanları Müslümanlar üzerine helaldir. Zira el-Muhacir'e göre aktif olarak ordunun içinde yer almasalar ve evlerinde oturuyor olsalar bile bu kimselerin birer potansiyel savaşçı olduğunu ve bir hazırlık içinde olduklarını kabul etmek gerekmektedir. Öyle ki o gayri Müslim birinin öldürülebilmesi için bir savaş içinde olunma zorunluluğu bulunmadığını da iddia etmiştir (El-Muhacir, 2004, ss.43-44; 139-141).

Ayrıca DAİŞ düşüncesinde kadın ve çocuklar gibi fıkhıta öldürülmesi caiz olmayanların da öldürülebileceğine İslam tarihinden en önemli delil olarak da İslam'ın ilk yıllarından itibaren savaşlarda mancınık tekniğinin uygulanmış olmasını gösterilmiştir. Bu görüşe göre nasıl İslam'ın ilk yıllarında sahabeler, gerektiğinde asker-sivil fark etmeksizin herkesi öldürebilme potansiyeli taşıyan mancınıkları savaşlarda kullanmışlarsa; bugünkü Müslümanlar da buna muadil bir tekniği kullanma salahiyetine sahiptir. DAİŞ'in en önemli ideologlarından biri kabul edilen Ebu Bekir Nâci en tartışmalı argümanlarından birinde, kadın ve çocukların hedef alınmasında Müslüman için daha büyük bir fayda ve maslahat söz konusuysa, yani düşmanı aynı eylemi icra etmekten alıkoyacaksa, kadın ve çocukların da hedef alınabileceğini savunmuştur (Nâci, 2004, s.98).

DAİŞ öncesi dini radikal düşünce tarihi, özellikle de gayri Müslim sivil ölümlerle sonuçlanan saldırıların icra edildiği el-Kaide dönemi incelendiğinde, gayri Müslim sivil ölümlerle sonuçlanan saldırıların meşruluğuna yönelik tartışmaların DAİŞ dönemiyle kıyaslandığında daha yoğun olduğu ve konu hakkındaki kafa karışıklığının daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. Sivilleri de hedef almayı salık veren “global cihat” fikrinin mimarı Usame b. Ladin'in konu hakkındaki görüşlerinin

izini sürmek bile söz konusu kafa karışıklığını göstermesi açısından önemlidir. Öyle ki Bin Ladin'in doksanlı yılların ilk yıllarında sivil ölümlere karşı olduğuna dair beyanatları bulunmaktadır (Bergen, 2006, s.119). Bin Ladin'in ve buna bağlı olarak el-Kaide'nin gayrimüslim sivil ölümlere yönelik tutumu yukarıda da belirtildiği gibi doksanlı yılların ikinci yarısında, özellikle de 1998 yılında yayımladığı deklarasyonla birlikte değişmeye başlamış, zamanla daha sert bir tutuma bürünmüş ve 11 Eylül olayları ile birlikte de zirve noktasını görmüştür. Fakat sivil ölümler karşısında diğer İslami gruplardan ve özellikle de Müslüman ulemadan el-Kaide'ye yöneltilen eleştiriler DAİŞ'in umursamaz ve kayıtsız tavrından farklı olarak el-Kaide liderleri tarafından dikkate alınmış ve kendilerinin haklılığını ispat etme kaygısıyla bu eleştirilere cevaplar verilmiş ve reddiyeler yazılmıştır.⁶

Ayrıca DAİŞ'in kurucu babası kabul edilen, düşünceleri ve eylemleriyle örgüte ilham vermiş bir isim olan ez-Zerkavi'nin bile doksanlı yıllarda intihar saldırılarına karşı olduğuna dair bizzat kendi beyanlarının bulunması, 2000'li yıllarda DAİŞ'le birlikte dini radikal düşüncenin şiddete ne kadar fazla savrulduğunun önemli bir göstergesi olarak dikkat çekmektedir. Nitekim 1999 yılında Afganistan'a gitmeden önce Ürdün'de geçirdiği süre zarfında ez-Zerkavi'nin en önemli akıl hocası olan Ebû Muhammed el-Makdisi'nin, ez-Zerkavi'yi ve Irak el-Kaidesi'ni gerçekleştirdikleri intihar saldırıları sebebiyle eleştirdiği konuşmasına ez-Zerkavi'nin yazdığı reddiyede bu görüş açıkça deklare edilmiştir. El-Makdisi, Irak'ta faaliyete başlamadan önce ez-Zerkavi'nin intihar saldırıları konusunda kendisi gibi düşündüğünü, fakat buna rağmen Irak'ta bu saldırıları genişlettiğine vurgu yaparak onu eleştirmesi üzerine ez-Zerkavi ona verdiği cevapta konu etrafındaki fikirlerinin yaptığı bir takım okumalar ve incelemeler neticesinde değiştiğini ve hatta intihar saldırılarının teşvik ve arzu edilmesi gereken bir eylem türü olduğuna inandığını ifade etmiştir (Ez-Zerkavi, 2005, s.329).

Diğer taraftan DAİŞ'in ayırt edici yönlerinden bir diğeri de kitlesel sivil ölümlerle sonuçlanan eylemlerini Müslüman topluma da uygulayabilmiş olmasıdır. 1970 ve 1980'li yıllarda dini radikal düşünce tarafından "tağut" olarak nitelenen devlete ve o devlet için çalışan asker ve polis gibi güvenlik görevlilerine Müslüman oldukları için saldırı yapıp yapılamayacağı hususu İslami gruplar arasında her daim tartışma konusu olmuştur. Yine Usame b. Ladin Müslüman ülkelerde yapılan eylemlerin Müslüman halka zarar vermesinden ve bu durumun cihadi hareketi kitleler nezdinde itibarsız hale getirmesinden yola çıkarak gayrimüslimleri tanımlayan "uzak düşman" ın hedef alınmasını önceleyen "global cihat" fikrini ortaya atmıştır (Gerges, 2005, s.64, 125, 143). Fakat DAİŞ'le birlikte Müslüman sivillerin öldürülmesinin meşrulaştırılması meselesi DAİŞ öncesi dönem gibi aşılması zor bir teolojik problem olmaktan çıkmıştır.

Müslüman sivillerin öldürülebilmesine yönelik dini radikal düşüncede öteden beri bu eylemi meşrulaştırma aracı olarak kullanılan en önemli argüman, "türs fetvası" olarak şöhret kazanan bir fetva olmuştur. Kalkan anlamındaki "türs" kökünden gelen ve "kalkanla siper yapmak" manasına gelen "et-teterrüs" ifadesi kavram olarak, düşmanın ok saldırısına maruz kaldığı bir durumda sivil

6 Bu tartışmalar ve el-Kaide'nin sivil ölümleri meşrulaştırma çabaları hakkında geniş bilgi için bkz.: (Wiktorowicz & Kaltner, 2003, ss.76-92).

Müslümanları kendilerine kalkan olarak kullanması veya düşmana mancınıkla saldırılacak mekânda Müslümanların da bulunması durumunda İslam ordusunun maslahatı icabı oradaki Müslümanların da öldürülebileceğine dair klasik İslam fıkında bazı fakihlerin verdiği fetvayı ifade etmektedir. Birçok cihâdi öncü isim Müslüman sivil ölümleriyle alakalı olarak bu fetvaya temas etmiş olsa da bu mesele üzerine el-Kaide'nin önemli ideologlarından Ebû Yahya el-Lîbi 2006 yılında, cihâdi hareket içinde bir hayli muteber kabul edilen müstakil bir risale kaleme almış ve bu eserde klasik çağda verilen bu fetvanın modern dönemde de uygulanabilirliğini ispatlamaya çalışmıştır (El-Lîbî, 2006). Özellikle 2003 Irak işgalinin akabinde Amerikan askerlerine yönelik gerçekleştirilen ve Müslüman sivil zayıtının da verildiği pazar yeri intihar saldırılarında radikal hareketler eylemlerini bu fetvayla meşrulaştırma yoluna gitmiştir.

DAİŞ'in önde gelen fikhî referanslarından biri olan el-Muhacir, geleneksel cihat fıkında öldürülmesi caiz olmayan gayri Müslim çocuk ve kadınların zaruret halinde öldürülebileceğine dair verdiği fetvanın kapsamını genişleterek yine "maslahat" prensibi çerçevesinde Müslümanların da öldürülebileceği yönünde fetva vermiştir. Ona göre çatışma esnasında Müslümanların öldürülmesinden kaçınmak veya Müslümanla gayrimüslimi ayırt etmek mümkün değilse bu durumda Müslümanların da öldürülmesinde bir beis bulunmamaktadır. Her ne kadar o bir Müslümanın öldürülmesini bir fesat olarak gördüğünü ifade etmiş olsa da daha büyük bir fesadın önüne geçmek için bu eylemin yapılabileceğinin caiz olduğunu ifade etmiştir. Yine Müslüman kanının naslarla korunmuş olduğunu kabul ettiğini vurgulamış, fakat dinin korunmasının bir canın korunmasına ve hatta akıl, ırz ve mal gibi diğer korunması zaruri olan unsurlara da mukaddem olduğunu yine naslardan örneklerle savunmuştur. Ona göre din korunması gerekli beş zaruri unsurun en önemlisi ve temel taşıdır. Dolayısıyla düşmana karşı yapılan cihat, dinin korunması anlamına geleceği için diğer unsurların bunun için feda edilmesi meşrudur (El-Muhacir, 2004, ss.189-192).

Her ne kadar el-Kaide'nin tarihinde sivil ölümlere neden olan bir hayli acımasız eylem olsa da 2000'li yıllarda DAİŞ'le yaşadıkları güç savaşından kaynaklı olsa gerek el-Kaide lideri ez-Zevahiri DAİŞ'i sebep olduğu sivil ölümler nedeniyle tenkit etmiştir. O kendilerine silah çekmeyenlere karşı savaşmamayı ve savaşanların aileleri bile olsa sivilleri öldürmekten kaçınmayı salık vermiştir. Yine ibadethanelerde, pazar yerlerinde ve kendilerine karşı savaşmayacak olanlarla bir arada buldukları toplantılarda düşmanı hedef almaktan kaçınmayı tavsiye etmiş ve yine bombalamak, öldürmek, kaçırmak ya da mallarına ve mülklerine zarar vermek suretiyle Müslümanların hedef alınmamasına yönelik uyarılarda bulunmuştur (Ez-Zevâhiri, 2013, s.4).

Diğer taraftan DAİŞ'i kendisinden önceki dini radikalizmden ayıran en önemli özelliğın, onun düşünce ve eylemlerinde vahşeti hedefe ulaşmak için bir araç olarak kullanmayı meşru görmesi olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Öyle ki örgütün dünya kamuoyunun dikkatini üzerine çekmesinde en önemli etkenlerden biri takip ettiği bu vahşet stratejisi olmuştur. DAİŞ takip ettiği bu vahşet yöntemiyle sadece geleneksel cihat fıkındaki temel hükümlere ters düşmekle kalmamış aynı zamanda kendisinden önceki dini radikal düşünceden de keskin bir kopuş ve sapma yaşamıştır. Bu strateji de rastgele uygulanmış eylemlerden müteşekkıl olmayıp teorik çerçevesi daha önce belirlenmiş

planlı bir aklın ürünü görünmektedir. Nitekim DAİŞ'in en etkin ideolog ve stratejistlerden biri kabul edilen Ebu Bekir Nâci tarafından kaleme alınan ve 2004 yılında internet ortamında yayımlanan "Vahşetin İdaresi-İdâretü't-Tevahhuş" isimli kitap bu stratejinin temel teorik çerçevesini sunan metin olarak kabul edilmektedir. Öyle ki kitabın hilafeti inşa etmek için önerdiği bu "vahşi" yol haritası ile DAİŞ'in takip ettiği yöntem arasında çarpıcı paralellikler kurmak mümkündür (Ulutaş, 2016, s.84).

Nâci, hilafeti ilan etmek suretiyle bir İslam devleti kurma hedefine ulaşmak için inşa ettiği ve DAİŞ'e ilham olan üç aşamalı stratejisinde, şiddet ve vahşetle bir kaos ortamının oluşumunu sağlamayı hayati derecede önemli görmektedir. Zira ona göre farklı bölgelerde şiddet dozunu arttırarak icra edilen vahşi uygulamalarla bir kaos ortamı yaratmak, söz konusu hedefe ulaşmak için takip edilmesi gereken ilk adımdır. Böylece düşmanın morali ve gücü yıpratılmış olacak, yapılan saldırılarla bir güç boşluğu oluşturularak seçilen bölge merkezi otoritenin kontrolünden çıkarılacak ve her şeyden önemlisi bu kaos ve terör ortamı başta ABD olmak üzere süper güçlerin dikkatini vahşet bölgesine çekecek ve ABD'yi doğrudan müdahale etmeye zorlayacaktır. Bu müdahale ise cihadi harekete işgalci ABD'ye karşı savaşma fırsatı verecek ve bu durum daha fazla gencin harekete katılmasına vesile olacaktır (Nâci, 2004, ss.9-10). Anlaşılacağı üzere DAİŞ için şiddet ve vahşet savaşın bir yan ürünü olmayıp kasıtlı bir şekilde takip edilmeye çalışılan bir stratejidir. Nitekim Nâci bu stratejiyi kitabında şu net ifadelerle dile getirmiştir: "Daha önce cihada katılmış olan biri, onun şiddetten, sertlikten, terörden, korku salmaktan ve ıstırap çektirmekten başka bir şey olmadığını bilir. Burada cihattan ve savaşmaktan (kıtal) bahsediyorum, İslam'dan değil; karıştırılmasın" (Nâci, 2004, s.30). Ez-Zerkavi ile başlayan bu strateji DAİŞ'in etkin olduğu süre boyunca uygulanır olmuştur (Byman, 2015b, s.176).

Nâci'ye göre insanlar yaratılan bu vahşet ve kaos ortamından çıkmak için birtakım kurtarıcılara ihtiyaç duyacaklardır. Öyle ki bu olağanüstü koşullar altında insanlar kurtarıcının niteliğine bakmaksızın topluma düzen getirenin yanında olacaklar ve onları destekleyeceklerdir. Dolayısıyla cihadi hareket bunu fırsat bilmeli, icra edilen ilk aşamadan sonra "vahşetin idaresi" için sorumluluk olarak bir nevi devlet gibi çalışmak suretiyle insanların ihtiyaçlarını karşılayarak kaos ortamına düzen sağlamalıdır. Bu ikinci aşamada toplumun güveninin kazanılmasıyla birlikte de son aşamaya geçilerek nihai hedef olan İslam devletinin inşası tamamlanacak ve hilafet ilan edilecektir (Nâci, 2004, ss.11-12, 16-18).

Anlaşılacağı üzere DAİŞ tarafından tatbik edilen bu stratejinin kilit aşaması şiddet ve vahşet yollarıyla bir kaos ortamının yaratılmasıdır. Dolayısıyla şiddet kullanımı bu stratejinin başarıya erişmesinin mihenk taşı olarak görülmektedir. Nitekim Nâci de kitabında hoşgörü ve müsamahayı cihadi hareket için tiksindirici bir özellik ve başarısızlığın başlıca nedeni olarak görmektedir. Aksine şiddet ise ona göre hem başarıya giden yolda kilit rol oynayacak ve hem de düşmanların kendilerine saldırmadan önce defalarca düşünmelerini sağlayacaktır (Nâci, 2004, ss.30-31).

Bu minvalde DAİŞ öncesi dönemdeki dini radikal düşünce ve gruplarda görmeye çok fazla alışık olmadığımız ve "vahşi" olarak nitelendirilebilecek pek çok eylem türü DAİŞ tarafından icra etmiştir. Bunlar arasında mutlaka en fazla dikkat çeken kafa kesme eylemleri olmakla birlikte, bunun yanında

canlı canlı insan yakma veya gömme, yüksen bir binadan aşağıya insan atma, çarpmıha germe, uzuv kesme, cesetleri parçalama, kaçırılan kadınları köle olarak satma gibi eylem türleri bulunmaktadır. DAİŞ düşüncesinde bu tür vahşi eylemlerin teo-politik düzlemde nasıl meşrulaştırıldığı dini radikalizm çalışanlar tarafından merak edilen meselelerden biri olmuştur. Bu hususta da dikkat çeken nokta bu eylemlerin de “maslahat” prensibiyle meşrulaştırılmaya çalışılmış olmasıdır. Nitekim el-Muhacir bu tür vahşi eylemleri meşrulaştırmaya çalışırken çoğu zaman temel akli dayanak olarak “maslahat” ilkesine başvurmuştur. O Müslümanların yararına olacaksa ve hedeflenen amaca ulaştırıcaksa her türlü yolla kafirlerin öldürülebileceğini savunmaktadır (El-Muhacir, 2004, ss. 163-166).

O, DAİŞ vahşetinin en sembolik ve sansasyonel eylemi olarak kafa kesme eylemleri başta olmak üzere, İslam fıkında “müsl” olarak bilinen, düşmanın el, ayak, kulak ve burun gibi uzuvlarının kesilmesi ve gözünün oyulması gibi işkence yöntemleriyle öldürülmesi; düşmanın yakılarak yok edilmesi; düşman üzerinde atomik ve kimyasal silah kullanılabilmesi; kafirlerin arazilerinin tahrip edilmesi, mallarına zarar verilmesi ve üretimlerinin yok edilmesi; düşmana güç katması muhtemel yiyecek, içecek, eşya, hayvan, askeri mühimmat ve binek gibi düşmana ait unsurların telef edilmesi gibi meselelerde de yine “maslahat” zaviyesinden yaklaşarak bu tür eylemlere cevaz vermiştir. Ona göre ihtiyaç hasıl olduğunda, gerektiğinde, yani Müslümanların bu eylemden bir maslahat elde edecekleri düşünüldüğünde düşmanın kendisine ve sahip olduklarına her türlü yolla zarar vermek caizdir. Hatta ona göre düşman bu eylemlerden üzülme, sinirlenme ve umutsuzluğa kapılmak gibi psikolojik yönlerden zarar göreceği olsa bile bu durumu dolaylı olarak “Müslümanların maslahatı” olarak yorumlamak da mümkündür.⁷

El-Kaide de dahil olmak üzere DAİŞ öncesi dini radikal hareketlerin eylem pratiklerine baktığımızda her ne kadar toplumlara zarar verici pek çok terör saldırısı örneğiyle karşılaşılıyor olsak da bu grupların DAİŞ gibi ritüelleştirilmiş vahşet gösterilerinde bulunduğunu ve bu tür vahşi eylemlerinden zevk aldığını söylemek zordur. Hele hele DAİŞ gibi, kendilerine biat etmeyen muhalif diğer İslami gruplara acımasız cezalar uygulayarak onları korku ve çıplak güç yoluyla kendi saflarına çekip itaat altına alma stratejisinin DAİŞ öncesi dönemde uygulandığı görülmemiştir (Gerges, 2016, ss.232-233). Hatta eski el-Kaide lideri Eymen ez-Zevâhiri DAİŞ’i eleştirerek cihadi gruplara tavsiyelerde bulunduğu yazısında bırakın İslami grupları, Müslüman ülkelerde yaşayan gayri Müslim azınlıklara dahi onlar bir saldırı başlatmadığı sürece onlara karşı bir eylemde bulunulmamasını; şayet bir saldırı da bulunurlarsa buna aşırıya kaçılmadan “misliyle” karşılık verilmesini salık vermiştir (Ez-Zevâhiri, 2013, ss.3-4). Bunun dışında zaman zaman el-Kaide, DAİŞ’in icra ettiği bazı spesifik baş kesme eylemlerine müdahale etmeye çalışmış ve bu tür eylemlerin cihadi harekete zarar getirdiği yönünde görüş beyan etmiştir (Byman, 2015b, ss.176-177).

⁷ El-Muhacir’in bu tür eylemlerle ilgili fetvaları hakkında geniş bilgi için bkz.: (Çakmaktaş, 2024, ss.107-110).

3. Sonuç

Dini radikal düşünce tarihi incelendiğinde, bu ekolün her ne kadar dinamik ve değişken bir karakter arz ettiği görülsede bu ekol, bir takım sebep sonuç ilişkisine dayalı olarak gelişerek doksanlı yıllarda el-Kaide ile büyük oranda olgunlaşmış bir düşünce sistemi inşa etmeyi başarabilmiştir. Bizim “anaakım dini radikal düşünce” olarak tanımlamayı tercih ettiğimiz bu düşünce sistemi, Mısır orijinli radikal İslamcı düşünceyle Suudi Arabistan menşeli Vehhabi düşüncenin birbirine zaman içinde eklenmesiyle 1960-2000 yılları arasında teşekkül etmiştir.

2000’li yıllara gelindiğinde, özellikle ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin 2003 senesinde Irak’ı işgal etmesini takip eden yıllarda söz konusu anaakım dini radikal düşünceden keskin bir kopuş ve sapma yaşanmıştır. İlk başlarda bu kopuş, benzerlerine önceki dönemlerde de rastlanmış olan bir nevi örgütsel bir ayrılık olarak yorumlanmaya müsait bir karakter arz etmiştir. Fakat zamanla bu ayrışmanın sadece örgütsel bir bölünmeyi değil, aynı zamanda güçlü bir doktrinel farklılaşmayı da ifade ettiği anlaşılmıştır. Öyle ki bu yeni dini radikal düşünce ve bu düşünceyi temsil eden DAİŞ’in ulaştığı söylem ve eylem gücü zamanla anaakımı temsil eden el-Kaide’nin otoritesine zeval getirecek aşamaya ulaşmıştır.

Bu çalışma, dini radikal düşüncenin 2003 sonrasında DAİŞ’le birlikte yeni bir evreye girdiği tezini savunmuş ve bunu DAİŞ’e özgü olarak üretilen bir takım düşünceleri ve yine DAİŞ’in karakteristiğini yansıtan bir takım eylemleri örneklem olarak sunarak DAİŞ öncesi dönemle mukayeseli bir tahlil yapmak suretiyle DAİŞ’in kendisinden önceki dini radikal düşünceden farklılığını ortaya koymaya çalışmıştır. Buna göre bu çalışmada dini radikal düşüncenin 2003 sonrası dönemde düşman tasavvurunda ve öncelenmesi gerek düşman konusunda eskiye oranla keskin bir dönüşüm yaşaması; bu düşünce biçiminin özünde var olan sekteryen anlayışın DAİŞ’le birlikte fikrîsel boyutun ötesine geçerek şiddetle harmanlanması; ve gerek düşman yelpazesinin genişliği gerekse de düşman halkası içine girenlere karşı icra edilen eylemlerde “vahşi” olarak nitelenmesi mümkün bir sınır tanımazlığın benimsenmesi DAİŞ’in kendisinden önceki dini radikalizmden farklılığını ortaya koyan çıktılar olarak sunulmuştur.

Kaynakça

- Bamber, M. (2021). Views: Sectarianism, Authoritarianism, and the Rise of ISIS in Iraq. *Rowaq Arabi*, 26 (2), 35-42. <https://cihrs-rowaq.org/views-sectarianism-authoritarianism-and-the-rise-of-isis-in-iraq/?lang=en>
- Bergen, P. L. (2006). *The Osama bin Laden I Know: An Oral History of al Qaeda's Leader*. New York: Free Press.
- Bunzel, C. (2015). From Paper State to Caliphate: The Ideology of the Islamic State, *Brookings Project on U.S. Relations with the Islamic World Analysis Paper*, no. 19. Washington, DC: The Brookings Institution. <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/the-ideology-of-the-islamic-state.pdf>
- Byman, D.L. (2015a, 29 April). Comparing Al Qaeda and ISIS: Different Goals, Different Targets. <https://www.brookings.edu/articles/comparing-al-qaeda-and-isis-different-goals-different-targets/>

- Byman, D. (2015b). *Al Qaeda, the Islamic State, and the Global Jihadist Movement: What Everyone Needs to Know*. New York: Oxford University Press.
- Bin Ladin, U. (1996). İ'lânü'l-Cihâd 'ala'l-Amrikâni'l-Muhtellîn li-Bilâdi'l-Haremeyn: Ahricü'l-Müşrikine min Cezireti'l-'Arab. https://archive.org/details/usama_doc_all
- Bin Ladin, U. (1998). Declaration of the World Islamic Front for Jihad Against the Jews and Crusaders. Berner, B. K. (Ed.) *Jihad: Bin Laden in His Own Words (Declarations, Interviews and Speeches)*. (ss. 66-70). New Delhi: Peacock Books, 2007.
- Çakmaktaş, N. (2021). The Ages of Jihadi Salafism: A Dual Exchange of Ideas and Contexts in Ideological Formation. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 9(2), 471-491.
- Çakmaktaş, N. (2024). Abu Abdullah al-Muhajir: 'The Jurisprudence of Blood' and the Ideology of ISIS. *Politics, Religion & Ideology*, 1(25), 93-110.
- Dabiq Magazine 3. (2014). A Call to Hijrah.
- Dabiq Magazine 13. (2016). The Rafidah: From Ibn Saba' to the Dajjal.
- El-Adnâni, E. 'Uzran, Emira'l-Kâide. https://archive.org/details/Colonel_General_El_Shazly
- El-Libî, E. (2006). Et-Teterrus fi'l-Cihâdi'l-Mu'âsir. https://archive.org/details/gharib_20160817_1906
- El-Muhacir, E. (2004). Mesa'il fi fihi'l-jihad. https://archive.org/details/20201027_20201027_0459/
- Er-Râfi'i, E. (Tarihsiz). Eb'âdu't-Te'hâlufi'r-Râfiziyi's-Salibi fi'l-Irak ve Âsâruhü 'ala'l-Mintuka. 10 Aralık 2023 tarihinde https://www.cia.gov/library/abbottabad-compound/90/901.235.0479CBB40EB317BB0238AAF5D0_01.pdf adresinden alındı.
- Ez-Zerkavi, E. (2004). Risâle min Ebî Musab ez-Zerkavi ilâş-seyh Usama bin Ladin. *El-Arşîfu'l-câmî li-kelimât ve hitâbât emîr el-istişhâdiyyîn* içinde (2006). https://archive.org/details/zarqawee_201505
- Ez-Zerkavi, E. (2005). Beyânun ve Tavzihun lemâ Esârehu eş-Şeyh el-Makdisî fi Likâihî me'â Kanâti'l-Cezîre. *El-Arşîfu'l-câmî li-kelimât ve hitâbât emîr el-istişhâdiyyîn* içinde (2006). https://archive.org/details/zarqawee_201505
- Ez-Zerkavi, E. (2006). Silsile muhâdarât hal etâke hadîsu'r-râfida. *El-Arşîfu'l-câmî li-kelimât ve hitâbât emîr el-istişhâdiyyîn* içinde (2006). https://archive.org/details/zarqawee_201505
- Ez-Zevahiri, E. (2013). Tevcihât 'Âmme li'l-'Ameli'l-Cihâdi [Cihadi Eylem İçin Genel Talimatlar]. *Müessesetü's-Sihâb li'l-İntâci'l-İ'lâmî*. <https://ia803008.us.archive.org/16/items/tawakkalo-00/ar.pdf>
- Ez-Zevahiri, E. (2014). Şehâdetun li-Hakni Dimâi'l-Mücahidin bi's-Şâm [Şam'daki mücahitlerin kanını korumak için bir tanıklık]. https://archive.org/details/aboomohamed_201405/page/n5/mode/2up
- Gerges, F. A. (2005). *The Far Enemy: Why Jihad Went Global*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gerges, F. A. (2016). *ISIS: A History*. Princeton: Princeton University Press.
- Hashim, A.S. (2018). *The Caliphate at War: Operational Realities and Innovations of the Islamic State*. New York: Oxford University Press.
- Hawley, E. (2017). ISIS Crimes Against the Shia: The Islamic State's Genocide Against Shia Muslims. *Genocide Studies International*, 11(2), 160-181. <https://muse.jhu.edu/article/689752/pdf>
- Huseyn, 'İmâd 'Ali 'Abdu's-Semî. (2003). Hiyânâtu's-Şî'a ve Eseruhâ fi Hezâimi'l-Ummeti'l-İslâmiyye. <https://archive.org/details/khiyanat-shia>
- Kazimi, N. (2006). Zarqawi's Anti-Shi'a Legacy: Original or Borrowed. *Current Trends in Islamist Ideology*. (4).
- Landis, J. (2015, 13 March). Meet the Badris. <https://www.joshualandis.com/blog/meet-the-badris/>

- Nâci, E. (2004). İdâretu't-tevahhuş: Ehtaru merhaletin se-temurru biha'l-umme. *Merkezu'd-dirâsât ve'l-buhûs el-islâmiyye*. <https://archive.org/details/dorarr.blogspot.com-books>
- Pape, R. A., Rivas, A.A. & Chinchilla, A.C. (2021). Introducing the new CPOST dataset on suicide attacks. *Journal of Peace Research*, 58(4), 1-13.
- Seifert, K. R. & McCauley, C. (2014). Suicide Bombers in Iraq, 2003–2010: Disaggregating Targets Can Reveal Insurgent Motives and Priorities. *Terrorism and Political Violence*, 26(5), 803-820
- Stern, J. & Berger, J.M., (2015). *ISIS: The State of Terror*. New York: Ecco.
- Ulutaş, U. (2016). *The State of Savagery: ISIS in Syria*. Ankara: SETA.
- Whiteside, C. (2017). A Pedigree of Terror: The Myth of the Ba'athist Influence in the Islamic State Movement. *Perspectives on Terrorism*, 11(3), 2-18.
- Wiktorowicz, Q. & Kaltner, J. (2003). Killing in the Name of Islam: Al-Qaeda's Justification for September 11. *Middle East Policy*, 10(2),76-92.

ISIS' THOUGHT AS A NEW PHASE OF RELIGIOUS RADICALISM IN THE MUSLIM WORLD

Nurullah ÇAKMAKTAŞ*

Religious radical thought in the Muslim world has managed to build a mainstream system of thought from the 1960s to the early 2000s, although it has experienced a number of debates, divisions and splits within itself. Throughout the 1990s, this mainstream religious radical thought was represented by al-Qaeda. However, from the early 2000s onwards, there was a sharp break and deviation from this mainstream. This deviation not only signified an organizational split but also a significant doctrinal differentiation. The new ideology and organization that emerged from this rupture reached a level of discourse and, particularly, action power that could undermine the authority of the mainstream.

The phase, which is claimed to be a new phase of religious radicalism in the Muslim world in this article, refers to the stage during which the ideology guiding ISIS's actions in Iraq and Syria was developed. This phase starts in the aftermath of the U.S.-led coalition's invasion of Iraq in 2003 and extends until 2017, when ISIS lost control in the region. It encompasses the religious radical thought manifested in the actions of radical groups that inspired ISIS and are considered foundational, starting with organizations like Abu Musab al-Zarqawi's Tawhid and Jihad Group and al-Qaeda in Iraq, and culminating with ISIS.

The thought produced in this period, and the practices guided by this thought, have a character that is unprecedented in religious radical thought before ISIS. So much so that in this period, a profound change occurred in the conception of the enemy that should be prioritized. The first of the concepts of "near enemy" and "far enemy", which attracted attention as important concepts in religious radical thought, was prioritised by gaining a new dimension of meaning; the second, which inspired the concept of "global jihad" formulated by Bin Laden, lost its feature of being a priority

* Marmara University, Institute of Middle East and Islamic Countries, nurullah.cakmaktas@marmara.edu.tr, ORCID 0000-0001-5493-419X

target. Unlike mainstream religious radicalism, ISIS' prioritisation of the "near enemy" with a new definition instead of the "far enemy" has been seen as directly related to the organisation's goal of establishing an Islamic state and declaring a caliphate immediately in the Sunni regions under its control in Iraq and Syria.

On the other hand, the new conception of the "near enemy" to be prioritised has taken on a sectarian character. In this new phase, the anti-Shia and exclusionism that existed in the tradition of religious radical thought went beyond the intellectual dimension and blended with violence in the practical field. Undoubtedly, anti-Shia sentiment in religious radical thought did not start with ISIS. This opposition has been a long-standing phenomenon in the entire Salafi tradition of thought. However, with ISIS, Shias have started to be seen not only as "infidels" who are outside the circle of Islam, but also as enemies who must be fought against and the goal of "total annihilation" of them was pursued. This perception of Shia by ISIS draws attention as one of the most important features that distinguish it from pre-ISIS religious radical thought.

Another new feature of the new enemy conception, which was constructed with a new definition in this phase, is its limitlessness. On the one hand, this limitlessness manifested itself in the expansion of the range of enemies, and on the other hand, it manifested itself in the nature of the actions carried out against those who were recognised as enemies. So much so that the concept of "near enemy", which was first defined through Shia in ISIS thought, has been able to include other Muslim groups that do not agree with ISIS, including other jihadi Salafi groups. The fact that the organisation can target anyone without discriminating between Muslims and non-Muslims, civilians and soldiers, men and women, and adults and children, especially in suicide attacks that the organisation frequently resorts to, draws attention as one aspect of this limitlessness. On the other hand, the fact that the organisation considers all kinds of "brutal" methods to be permissible in destroying those it defines as enemies in accordance with the principle of "maslaha" is important in terms of showing that the unlimitedness of the organisation's thoughts and actions is unique to ISIS and that it differs sharply from the religious radical thought that preceded it.

This article is built on the argument that in the period following the invasion of Iraq in 2003, religious radical thought has entered a new phase by deviating from the mainstream religious radicalism represented largely by al-Qaeda. This article aims to reveal how ISIS differs from the religious radical ideas and groups that preceded it by presenting some ideas that are claimed to have been produced specifically for ISIS and some actions that are claimed to reflect the characteristics of ISIS as an example. Accordingly, in this study, the sharp transformation of religious radical thought in the post-2003 period compared to the past in terms of the conceptualisation and prioritisation of the enemy; the blending of the sectarian understanding inherent in this form of thought with violence by going beyond the intellectual dimension with ISIS; and the adoption of a boundlessness that can be described as "savage" in both the breadth of the enemy spectrum and the actions carried out against those who fall into the enemy ring are presented as the outputs that reveal the difference of ISIS from pre-ISIS religious radicalism.